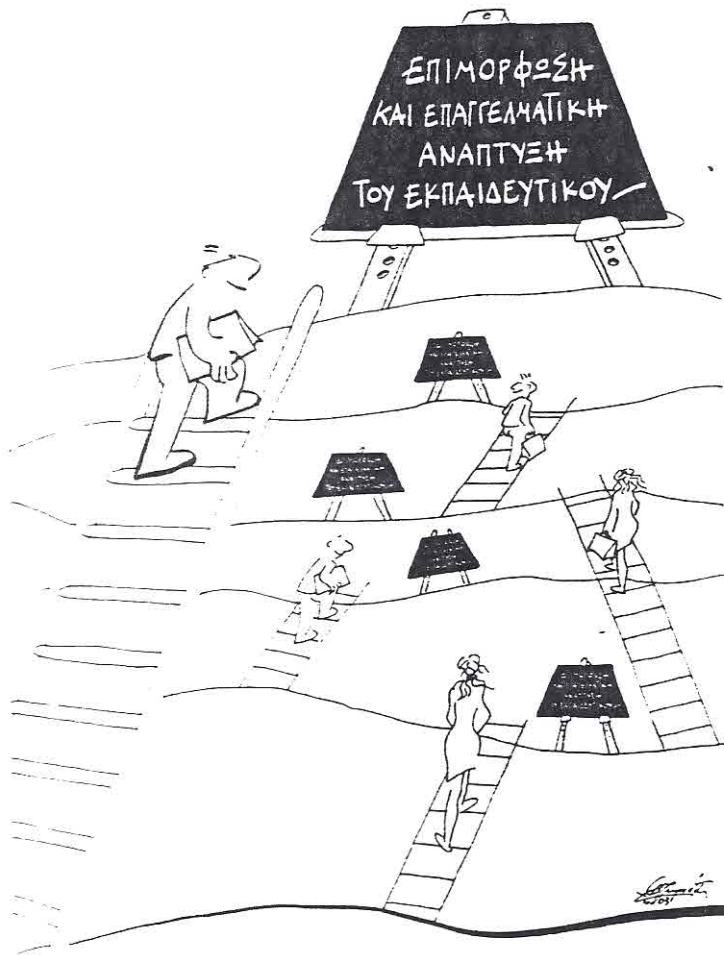

Γιώργος Μπαγάκης
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Επιμόρφωση και επαγγελματική ανάπτυξη του εκπαιδευτικού

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΡΗΓΑ & ΛΕΝΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ

Εταιρεία για την Ανάπτυξη και τη Δημιουργική Απασχόληση των Παιδιών (ΕΑΔΑΠ)

Ενδοσχολική επιμόρφωση στη διαπολιτισμική αγωγή

Εισαγωγή

Η μετατροπή της Ελλάδας σε χώρα υποδοχής οικονομικών και πολιτικών μεταναστών όξυνε τα τελευταία χρόνια τα προβλήματα της εκπαιδευτικής διαδικασίας (Δαμανάκης, 1997). Για παράδειγμα, κατά το 2002 στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση ο πληθυσμός των παιδιών με διαφορετικά εθνικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά ανέρχονταν σε ποσοστό 12,3%, ενώ πριν από δέκα χρόνια ήταν μόλις 0,5% (εφημερίδα *ΤΟ ΒΗΜΑ*, 2002). Η ανομοιογένεια μεταξύ των μαθητών έθεσε σε αμφισβήτηση την εθνοκεντρική αντίληψη, βάσει της οποίας είχαν οικοδομηθεί τα μέχρι τώρα Αναλυτικά Προγράμματα (Ανδρούσου, 1996: 16) και έφερε στο προσκήνιο την αναζήτηση καινούργιων εκπαιδευτικών προσεγγίσεων αλλά και την προετοιμασία των εκπαιδευτικών.

Η ανάγκη για διαπολιτισμική αγωγή έγινε ιδιαίτερα αισθητή και στον προσχολικό χώρο εξαιτίας της αυξημένης εισροής αλλοδαπών παιδιών, το ποσοστό των οποίων σε ορισμένους παιδικούς σταθμούς και νηπιαγωγεία κυμαίνεται από 60% έως και 90%, όπως, για παράδειγμα, σε περιοχές του νομού Αττικής. Παρ' όλα αυτά οι έρευνες με στόχο την ομαλή ένταξη αυτών των παιδιών στην προσχολική βαθμίδα σπανίζουν, αν και αποτελούν μια μεγάλη πρόκληση για την αναθεώρηση όχι μόνο των εκπαιδευτικών πρακτικών αλλά και των αντιλήψεων των παιδαγωγών.

Με αφετηρία τους παραπάνω προβληματισμούς, η ΕΑΔΑΠ σχεδίασε και εφαρμόζει από το 1999 μέχρι σήμερα το πρόγραμμα διαπολιτισμικής αγωγής «Αίσωπος» (σε συνεργασία με το Τμήμα Βρεφονηπιοκομίας του ΤΕΙ Αθηνών και με την οικονομική υποστήριξη του Ιδρύματος Bernard van Leer).

1. Οι στόχοι του επιμορφωτικού προγράμματος «Αίσωπος»

Οι κύριοι στόχοι του προγράμματος «Αίσωπος» αφορούν:

- Τη διερεύνηση εκείνης της παιδαγωγικής προσέγγισης, η οποία θα συμβάλει στην κα-

ταπολέμηση κάθε είδους διάκρισης και στην αποδοχή της ετερότητας των παιδιών από τους εκπαιδευτικούς και τους συμμαθητές τους:

- τη δημιουργία διαπολιτισμικού εκπαιδευτικού περιβάλλοντος, στο οποίο όχι μόνο θα συνυπάρχουν άτομα διαφορετικής εθνικής, πολιτισμικής, κοινωνικής, θρησκευτικής προέλευσης, αλλά μέσω από την επικοινωνία και τις ανταλλαγές θα εξασφαλίζονται δημιουργικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ τους.

Οι επιμέρους στόχοι του προγράμματος επικεντρώνονται:

- στην οριοθέτηση παιδαγωγικών πρακτικών διαπολιτισμικής αγωγής, οι οποίες θα είναι εφαρμόσιμες, μετρήσιμες και αξιολογήσιμες·
- στην αναζήτηση τρόπων συνοδείας και υποστήριξης των παιδαγωγών σε θεωρητικό και μεθοδολογικό επίπεδο·
- στο «άνοιγμα» του προσχολικού θεσμού προς την κοινότητα μέσα από τη συνεργασία, κατά κύριο λόγο, με τους γονείς αλλά και γενικότερα με άλλους κοινωνικούς συνεργάτες, όπως συλλόγους, επαγγελματίες, κατοίκους της γειτονιάς κ.λπ.

Για την επίτευξη όλων των παραπάνω στόχων είναι απαραίτητο οι εκπαιδευτικοί να εμπλακούν όχι μόνο σε μια προσπάθεια αναθεώρησης των παιδαγωγικών τους πρακτικών αλλά και ορισμένων αντιλήψεών τους. Αυτή η διαδικασία είναι περίπλοκη έως επώδυνη και απαιτεί υποστήριξη. Κατ' ανάγκη, λοιπόν, η εισαγωγή της διαπολιτισμικής προσέγγισης στο σχολείο προϋποθέτει εκείνη την εναλλακτική επιμόρφωση η οποία θα καλύψει ένα ευρύ φάσμα των αναγκών των εκπαιδευτικών.

2. Η μεθοδολογία του προγράμματος

Οι παραπάνω προβληματισμοί και η επιλογή των στόχων οριοθέτησαν σε μεγάλο βαθμό τη μέθοδο και τις τεχνικές, τη μορφή στελέχωσης και το περιεχόμενο της επιμόρφωσης στη διαπολιτισμική αγωγή, στοιχεία που διερευνήθηκαν στην προσχολική βαθμίδα κατά τη διάρκεια τριετούς πιλοτικής φάσης του προγράμματος «Αίσωπος» (Αναγνωστοπούλου κ.ά., 2002).

2.1 Μέθοδος και τεχνικές επιμόρφωσης

Το όλο σχήμα ακολουθεί τις αρχές εκπαίδευσης ενηλίκων και εμπνέεται από την έρευνα δράσης (Elliott, 1991), που, όπως έχει αποδειχτεί ερευνητικά (ΕΑΔΑΠ, 2003), λειτουργεί ταυτοχρόνα και ως επιμόρφωση για τους συμμετέχοντες, συνδυάζοντας τη διερεύνηση, τη συμμετοχή και την παρέμβαση σε μια ζωντανή κατάσταση (Βάμβουκας, 1991).

Συγκεκριμένα, η επιμόρφωση:

- Είναι ενδοσχολική, πραγματοποιείται στο σχολείο, σε άμεση σύνδεση με τις πραγμα-

τικές συνθήκες και με τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι εκπαιδευτικοί όταν υποδέχονται αλλοδαπά παιδιά στην τάξη τους. Κατά το πρότυπο της έρευνας δράσης, οι συμμετέχοντες εντοπίζουν προβληματικές καταστάσεις που θεωρούν ότι πρέπει να βελτιώσουν και αναζητούν τρόπους επίλυσής τους. Για παράδειγμα, πολλές φορές διαπιστώθηκε ότι οι συνθήκες που επικρατούν σε μια τάξη δεν επιτρέπουν στα αλλοδαπά παιδιά να διαμορφώσουν συνείδηση της πολιτισμικής τους ταυτότητας, ούτε καν να αποκτήσουν στοιχειώδεις γνώσεις γύρω από αυτή.

- **Έχει ερευνητικό χαρακτήρα.** Οδηγεί τους παιδαγωγούς στο να υιοθετήσουν μια ερευνητική στάση (Jorgensen, 1989), γιατί περιέχει:
 - τη συστηματική παρατήρηση των συνθηκών που δημιουργούν την προβληματική κατάσταση·
 - τη διατύπωση υποθέσεων, που αφορούν δράσεις ικανές να δώσουν λύσεις στα προβλήματα. Για παράδειγμα, ορίζονται δραστηριότητες που ευνοούν την αλληλογνωριμία και την αμοιβαία αποδοχή μεταξύ των παιδιών και επιπλέον αποτελούν μια αναγνώριση της πολιτισμικής ταυτότητας του κάθε παιδιού·
 - την επαλήθευση των υποθέσεων μέσα από την εφαρμογή·
 - τη συστηματική αξιολόγηση και κατά περίπτωση τον επαναπροσδιορισμό των στόχων (Cohen & Manion, 2000) και τη ρύθμιση των δράσεων.
- **Προϋποθέτει συμμετοχικές και συνεργατικές διεργασίες.** Από τη στιγμή που οι παιδαγωγοί συναποφασίζουν να αλλάξουν μια συγκεκριμένη κατάσταση, η κοινή απόφαση τους δεσμεύει αλλά και τους κινητοποιεί, έτσι ώστε να συμμετέχουν όλοι σε δημιουργικά σχέδια παιδαγωγικής δράσης (Βάμβουκας, 1991). Το γεγονός αυτό προϋποθέτει συλλογική προσπάθεια και συνεργασία μεταξύ τους, στο πλαίσιο μιας συγκροτημένης και σταθερής ομάδας, η οποία προσδιορίζεται ως «παιδαγωγική ομάδα» (ΕΑΔΑΠ, 2003). Η παιδαγωγική ομάδα αποτελεί, επίσης, το χώρο όπου βιώνονται βασικές αρχές της διαπολιτισμικής αγωγής, όπως ο ισότιμος διάλογος μεταξύ όλων των μελών, η αναγνώριση του συναδέλφου και η αποδοχή της όποιας ιδιαιτερότητάς του.
- **Είναι κυρίως επιμορφωτική,** γιατί συνδυάζει την πράξη με τη σκέψη (Piaget, 1970). Ο σχεδιασμός των δράσεων, η αντιπαράθεση με την πραγματικότητα κατά τις εφαρμογές και η συστηματική ανάλυση των πεπραγμένων συμβάλλουν στην αναθεώρηση παλαιών απόψεων και στην κατάκτηση νέων γνώσεων. Οι ομαδικές διεργασίες, δηλαδή οι ανταλλαγές και οι αλληλεπιδράσεις με συναδέλφους (Wallon, 1970), επιτρέπουν τον αναστοχασμό (Ovens, 2002), τη διευκρίνιση εννοιών και δημιουργούν μια δυναμική που ευνοεί τη «συνοικοδόμηση» των γνώσεων (CRESAS, 1991). Η δυναμική αυτή ωθεί κάποια στιγμή τους επιμορφούμενους σε θεωρητικές αναζητήσεις. Μέσα από ομαδική μελέτη θεωρητικών κειμένων αποσαφηνίζονται έννοιες που αποτελούν θεμέλιο λίθο της διαπολιτισμικής αγωγής, όπως αυτές της ετερότητας και της ομοιότητας, της απόρριψης ή της

αποδοχής, της κοινωνικής ταυτότητας, της πολιτισμικής κληρονομιάς κ.ά. Επιπροσθέτως, η αντιπαράθεση της θεωρίας με την πρακτική οδηγεί τους επιμορφούμενους να επαναπροσδιορίσουν παλαιές θεωρήσεις, να διατυπώσουν νέες υποθέσεις, να θεωρητικοποιήσουν την ίδια τους την πράξη.

- **Είναι βιωματική.** Μέσα από εργασίες σε ομάδες, τεχνικές επικοινωνίας, μελέτη περιπτώσεων, παιχνίδια ρόλων κ.ά. οι επιμορφούμενοι βιώνουν καταστάσεις που δημιουργούνται από τη συνάντηση με το «άλλο», το «διαφορετικό», αναλύουν στάσεις και συμπεριφορές σχετικές με την αντιμετώπιση της διαφορετικότητας, προσεγγίζουν μηχανισμούς που γεννούν τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις.

2.2 Η στελέχωση του προγράμματος

Το πρόγραμμα «Αίσωπος», όπως έχει ήδη αναφερθεί, σχεδιάστηκε από την επιστημονική επιτροπή της ΕΑΔΑΠ, η οποία διατηρεί και την ευθύνη της επιμόρφωσης. Κατά τη διάρκεια της επιμορφωτικής διαδικασίας οι επιμορφωτές αναλαμβάνουν το ρόλο που διαδραματίζει ο ερευνητής στο πλαίσιο της έρευνας δράσης: χωρίς να καθοδηγούν ή να μεταδίδουν γνώσεις με ακαδημαϊκό τρόπο, υποστηρίζουν τη σταδιακή προσέγγιση της γνώσης και τις αναζητήσεις των επιμορφουμένων, συνδέοντας τις προηγούμενες επαγγελματικές εμπειρίες τους με τις νέες και, γενικότερα, την πράξη με τη θεωρία.

Στο πλαίσιο των «συμμετρικών σχέσεων» (Schwartz, 1973· 1977) που ισχύουν στην παιδαγωγική ομάδα, οι επιμορφωτές συμμετέχουν ισότιμα με τους επιμορφούμενους, φροντίζουν να εκφράζονται όλες οι απόψεις και να λαμβάνονται υπόψη τα ενδιαφέροντα όλων σε σχέση πάντα με τους στόχους του προγράμματος. Οι δράσεις εξελίσσονται βάσει των ερωτημάτων που θέτουν οι ίδιοι οι επιμορφούμενοι, οι οποίοι ενθαρρύνονται να οικοδομούν τη γνώση μέσα από τον προσωπικό τους τρόπο και ρυθμό (Rogers, 1999· Noyé & Riveteau, 1999).

2.3 Τα προσδοκώμενα αποτελέσματα

Το επιμορφωτικό πρόγραμμα «Αίσωπος» σχεδιάστηκε στοχεύοντας στην κατάκτηση συγκεκριμένων γνώσεων και δεξιοτήτων από τους επιμορφούμενους, όπως:

- η εξοικείωση με βασικές έννοιες της διαπολιτισμικότητας,
- η ικανότητα σχεδιασμού, εφαρμογής και αξιολόγησης σχεδίων παιδαγωγικής δράσης διαπολιτισμικής κατεύθυνσης,
- η δημιουργική συνεργασία με ενήλικες (συναδέλφους, γονείς) ανεξαρτήτως της όποιας πολιτισμικής ή άλλης ιδιαιτερότητάς τους,
- η δυνατότητα διάδοσης σε συναδέλφους άλλων σχολείων των αρχών και των παιδαγωγικών πρακτικών της διαπολιτισμικής αγωγής.

3. Το περιεχόμενο της επιμόρφωσης

Το περιεχόμενο του επιμορφωτικού προγράμματος στηρίζεται κυρίως στη διεξαγωγή σχεδίων παιδαγωγικής δράσης (Helm & Katz, 2002). Η συγκεκριμένη μορφή εργασίας ευνοεί την πρωτοβουλία, την κριτική ανταλλαγή απόψεων, τη συμμετοχή των επιμορφουμένων και τη συνεργασία μεταξύ τους (Frey, 1986: 17). Τα σχέδια δράσης καθιστούν δυνατή την υλοποίηση των στόχων του προγράμματος επιμόρφωσης, την επαλήθευση ή την αναθεώρηση των υποθέσεων εργασίας, την ανάλυση και την αξιολόγηση των δράσεων.

Τα μέλη της παιδαγωγικής ομάδας (το σύνολο του προσωπικού και οι επιμορφωτές) επεξεργάζονται σύνολα δράσεων που σχετίζονται με τις αρχές της διαπολιτισμικής αγωγής και περιστρέφονται γύρω από τρεις βασικούς άξονες:

- **Τη συνεργασία σε όλα τα επίπεδα με στόχο την αλληλογνωριμία και τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ ενηλίκων, ενηλίκων – παιδιών και μεταξύ παιδιών. Οι συνεργατικές διαδικασίες είναι η βάση πάνω στην οποία μπορεί να θεμελιωθεί η αποδοχή του άλλου και ο σεβασμός της όποιας ιδιαιτερότητας ή διαφοράς του συνανθρώπου, ενήλικα ή παιδιού. Για παράδειγμα, στη δράση με στόχο τη διακόσμηση της εισόδου του σχολείου με ένα μεγάλο πόστερ, δημιουργήθηκαν «ομάδες συνεργασίας», οι οποίες περιελάμβαναν παιδαγωγούς και παιδιά από διαφορετικές τάξεις. Οι ομάδες αυτές, σε τακτά χρονικά διαστήματα, συνεργάστηκαν για να καθορίσουν τη θεματολογία του πόστερ, την επιλογή υλικών και τεχνικών και την ενημέρωση του υπόλοιπου σχολείου για την πορεία της δράσης τους.**
- **Την αξιοποίηση πολιτισμικών στοιχείων από τις χώρες προέλευσης των παιδιών στο καθημερινό παιδαγωγικό πρόγραμμα. Για παράδειγμα, το εργαστήριο μαγειρικής – ζαχαροπλαστικής σε ένα νηπιαγωγείο έδωσε στα παιδιά τη δυνατότητα να κατασκευάσουν εδέσματα και να γνωρίσουν γεύσεις από άλλα κράτη. Στη γωνιά μεταμφίησης εξοικειώθηκαν με διαφορετικές ενδυμασίες και «μελέτησαν» τη σχέση κλίματος – ένδυσης. Η προαναφερόμενη δημιουργία του πόστερ τούς έδωσε ερεθίσματα για να διερευνήσουν τις κατοικίες διάφορων γεωγραφικών περιοχών και να αναρωτηθούν πώς ζουν τα παιδιά σε άλλα μέρη, αν πάνε σχολείο, πώς είναι τα σχολεία τους, τι παιχνίδια παίζουν. Η επεξεργασία των ανωτέρω στοιχείων καθιστά τις διαφορές απτές και κατανοητές για τα παιδιά και επιτρέπει ταυτόχρονα την ανάδειξη των κοινών σημείων μεταξύ των ανθρώπων και μεταξύ των έργων τους.**
- **Την προσέγγιση των γονέων από το προσωπικό του σχολείου και την προσπάθεια εμπλοκής τους σε ορισμένες δράσεις, με στόχο την ενίσχυση των σχέσεων μεταξύ παιδαγωγών και γονέων και τον εμπλουτισμό του προγράμματος με πολιτισμικά στοιχεία που κυρίως αυτοί μπορούν να μεταβιβάσουν (ΕΑΔΑΠ, 2004). Οι γονείς, για παράδειγμα, ενθαρρύνονται να συμμετέχουν στην προετοιμασία και τη διεξαγωγή εορτα-**

στικών εκδηλώσεων, μεταφέροντας στο σχολείο πολιτισμικά στοιχεία της χώρας καταγωγής τους.

Ανάλογα με την πορεία και τη διάρκεια της επιμόρφωσης, καθώς και με τη δυναμική που αναπτύσσεται μέσα στην ομάδα των επιμορφουμένων, περιλαμβάνεται και τέταρτος άξονας παρέμβασης, που αφορά το «**άνοιγμα του σχολείου προς τα έξω**». Η αλληλοεπίδραση μεταξύ σχολείου και κοινωνικού περιβάλλοντος προσφέρει, κυρίως στο σχολείο, μια πλειάδα πλεονεκτημάτων, όπως ποικιλία ερεθισμάτων στα παιδιά, διεύρυνση και υποστήριξη του έργου των παιδαγωγών (ΕΑΔΑΠ, υπό έκδοση). Σε περίπτωση διαπολιτισμικού σχολείου, οι ανταλλαγές και οι αλληλεπιδράσεις με τον κοινωνικό περίγυρο, κατά κάποιον τρόπο, επιβάλλονται, γιατί δίνουν τη δυνατότητα στο σχολείο να μην παραμείνει ένα «κλειστό» και απομονωμένο σύστημα, αλλά, αντίθετα, να έρθει σε επαφή με την πολυμορφία της κοινωνικής πραγματικότητας. Η διοργάνωση «παιδικού φεστιβάλ» στη γειτονιά με τη συμμετοχή των κατοίκων, η διερεύνηση της συνοικίας από τα παιδιά, η εμπλοκή επαγγελματιών ή εθελοντών της περιοχής στην οργάνωση ορισμένων δράσεων αποτελούν βασικές τεχνικές που υποστηρίζουν το «άνοιγμα του θεσμού προς τα έξω».

4. Η αξιολόγηση του προγράμματος

Η αξιολόγηση του επιμορφωτικού προγράμματος θεωρείται αναπόσπαστο μέρος του σχεδιασμού και της υλοποίησής του (Βεργίδης & Καραλής, 1999). Πρόκειται για ερευνητική διαδικασία καθοριστικής σημασίας, προκειμένου να διαπιστωθεί ο βαθμός επίτευξης των στόχων της επιμόρφωσης.

Το σχήμα αξιολόγησης που υιοθετεί το επιμορφωτικό πρόγραμμα «Αίσωπος» λαμβάνει υπόψη ορισμένες βασικές παραμέτρους, οι οποίες παίζουν καθοριστικό ρόλο στην υλοποίησή του. όπως η διάρκεια (από ένα σχολικό έτος και άνω), η συχνότητα συμμετοχής των επιμορφουμένων (μία τρίωρη συνάντηση το μήνα και επιπλέον ώρες πρακτικής εφαρμογής μέσα στην τάξη), η ομάδα-στόχος (εκπαιδευτικό, βοηθητικό και διοικητικό προσωπικό των σχολείων με διαφορετικές ανάγκες, εμπειρίες και γνώσεις), το είδος του προγράμματος (έρευνα δράσης - επιμόρφωση).

Κατά τη διάρκεια του προγράμματος πραγματοποιούνται:

- **Ενδιάμεσες ρυθμιστικές αξιολογήσεις**, οι οποίες λαμβάνουν χώρα σε τακτά χρονικά διαστήματα κατά την εξέλιξη των δράσεων, από το σύνολο της παιδαγωγικής ομάδας (επιστημονικοί υπεύθυνοι, επιμορφωτές και επιμορφούμενοι). Πρόκειται για ένα εργαλείο το οποίο δίνει τη δυνατότητα στους επιμορφουμένους να εκτιμήσουν την αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεών τους και να προβούν ή όχι σε νέες ρυθμίσεις. Ταυτόχρονα, όμως, αυτή η διαδικασία ισοδυναμεί με δυναμική επιμόρφωση, καθότι ενισχύει

τον αναστοχασμό, τη σύνδεση θεωρίας και πράξης, την ανανέωση των παιδαγωγικών πρακτικών.

- Η **ετήσια αξιολόγηση**, η οποία γίνεται με την τεχνική του ανώνυμου ερωτηματολογίου που συμπληρώνουν οι επιμορφούμενοι. Η ανάλυση και επεξεργασία των μέχρι τώρα ερωτηματολογίων που έχουν συλλεχθεί από τα επιμορφωτικά προγράμματα αναδεικνύουν:
 - την ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ των παιδαγωγών αλλά και των παιδιών σε σχέση με προηγούμενες χρονιές,
 - την καλύτερη οργάνωση του καθημερινού προγράμματος και τη βελτίωση των παιδαγωγικών πρακτικών,
 - την εισαγωγή δράσεων διαπολιτισμικής κατεύθυνσης,
 - την εμπάθυνση ορισμένων εννοιών, όπως της διαφοράς, της ταυτότητας, της διαπολιτισμικότητας κ.ά. και τη διερεύνηση του προβληματισμού γύρω από τα κοινωνικά στερεότυπα και τις προκαταλήψεις,
 - την αύξηση της αυτοεκτίμησης μέσα από το «άνοιγμα» του σχολείου και τη προβολή του έργου των παιδαγωγών,
- Η **συνολική αξιολόγηση** του προγράμματος, η οποία πραγματοποιείται από τους επιστημονικούς υπευθύνους της ΕΑΔΑΠ σε συνεργασία με τους επιμορφωτές. Η αξιολόγηση αυτή προκύπτει από τη διασταύρωση των ερωτηματολογίων, των σημειώσεων των επιμορφωτών από τις ενδιάμεσες αξιολογήσεις και των πρακτικών των συναντήσεων της παιδαγωγικής ομάδας.

Η συνολική αξιολόγηση του προγράμματος «Αίσωπος» σε διάφορες επιμορφωτικές ομάδες δίνει περαιτέρω στοιχεία που αφορούν:

- Τη βελτίωση της ικανότητας των επιμορφουμένων να παρατηρούν τη συμπεριφορά των παιδιών, να εντοπίζουν και να αναλύουν παιδαγωγικές καταστάσεις, καθώς και τη δυνατότητά τους να αναζητούν λύσεις, να κάνουν προτάσεις και να πειραματίζονται, προτείνοντας νέες ρυθμίσεις που βοηθούν στην υλοποίηση των στόχων τους.
- Την υιοθέτηση από τους επιμορφουμένους του μοντέλου της *ρυθμιστικής αυτοαξιολόγησης*, «η οποία μπορεί να εξασφαλίσει έγκυρα ποιοτικά κριτήρια γι' αυτούς που προσπαθούν να ερμηνεύσουν και να αξιολογήσουν τις δυναμικές, που αναπτύσσονται στα παιδαγωγικά δρώμενα» (Αναγνωστοπούλου & Παπαπροκοπίου, 2003: 77). Μέσα από τις διαδικασίες της ρυθμιστικής αυτοαξιολόγησης οι επιμορφούμενοι έχουν τη δυνατότητα να εκπαιδευτούν την αποτελεσματικότητα των δράσεων, με κριτήριο τις συμπεριφορές των παιδιών.
- Την τάση των επιμορφουμένων να εμβαθύνουν σε θέματα ουσίας, τα οποία αφορούν βασικές έννοιες της διαπολιτισμικής αγωγής και της ισότιμης αντιμετώπισης όλων των παιδιών.

- Το κλίμα εμπιστοσύνης που δημιουργείται κατά τη διάρκεια της επιμόρφωσης, το οποίο συμβάλλει στην ελεύθερη και αβίαστη έκφραση των απόψεων όλων των συμμετεχόντων στην ανάλυση των αντιστάσεων, στην υπέρβαση παλαιών βιωμάτων.

Ύστερα από πενταετή εφαρμογή και με βάση τις ενδιάμεσες, ετήσιες και συνολικές αξιολογήσεις, μπορεί να υποστηριχτεί ότι το επιμορφωτικό πρόγραμμα διαπολιτισμικής αγωγής «Αίσωπος» έχει αποδείξει την αποτελεσματικότητά του. Μέχρι σήμερα εφαρμόζεται στην προσχολική βαθμίδα. Η ευελιξία του, όμως, η οποία επιτρέπει την προσαρμογή του σε διαφορετικές εκπαιδευτικές συνθήκες καθιστά δυνατή την περαιτέρω διάδοσή του και σε εκπαιδευτικά ιδρύματα άλλων βαθμίδων, αποτελώντας έτσι μια εναλλακτική πρόταση ενδοσχολικής επιμόρφωσης στη διαπολιτισμική αγωγή.

Βιβλιογραφία

- Αναγνωστοπούλου, Α. & Παπαπροκοπίου, Ν. (2003) Τα μεθοδολογικά «εργαλεία». Στο ΕΑΔΑΠ (επιμ.) *Προς μια συνεργατική και συμμετοχική επιμόρφωση στην προσχολική αγωγή*. Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός.
- Αναγνωστοπούλου, Α., Χριστοπούλου, Ε., Ταυρίδου, Π., Baron, Δ. & Kisser, Ο. (2002) Το πρόγραμμα «Αίσωπος»: Μια ερευνητική προσέγγιση στη διαπολιτισμική αγωγή. Στο Μπαγάκης, Γ. (επιμ.) *Ο εκπαιδευτικός ως ερευνητής*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Ανδρούσου, Α. (1996) Διαπολιτισμική διάσταση στην εκπαιδευτική πρακτική. Στο Βαφέα, Α. (επιμ.) *Το πολύχρωμο σχολείο*. Αθήνα: Νήσος.
- Βάμβουκας, Μ. (1991) *Εισαγωγή στην ψυχοπαιδαγωγική έρευνα και μεθοδολογία*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Βεργίδης, Δ. & Καραλής, Θ. (1999) *Σχεδιασμός, Οργάνωση και Αξιολόγηση Προγραμμάτων. Εκπαίδευση Ενηλίκων*. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Cohen, L. & Manion, L. (2000) *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- CRESAS (1991) *Naissance d' une pédagogie interactive*. Paris: ESF/INRP.
- Δαμανάκης, Μ. (1997) *Η Εκπαίδευση των Παλινοστούντων και Αλλοδαπών Μαθητών στην Ελλάδα*. Αθήνα: Gutenberg.
- ΕΑΔΑΠ (2003) *Προς μια συνεργατική και συμμετοχική επιμόρφωση στην προσχολική αγωγή*. Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός.
- ΕΑΔΑΠ (2004) *Μαζί. Παιδαγωγοί και Γονείς στο διαπολιτισμικό σχολείο*. Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός.
- ΕΑΔΑΠ (υπό έκδοση) *Ανοίξαμε την πόρτα... και συναντήσαμε τη ζωή. Η σχέση μεταξύ προσχολικών ιδρυμάτων και κοινωνικών συνεργατών*.
- Elliott, J. (1991) *Action research for educational change*. Buckingham: Open University Press.
- Helm, J. H. & Katz, L. (2002) *Μέθοδος project και προσχολική εκπαίδευση*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Frey, K. (1986) *Η «Μέθοδος Project»*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.

- Jorgensen, D. (1989) *Participant observation. A Methodology for Human Studies*. London: Sage Publications.
- Noyé, D. & Riveteau, J. (1999) *Πρακτικός Οδηγός του Εκπαιδευτή*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Ovens, P. (2002) Συνεργατική έρευνα δράσης για την επαγγελματική ανάπτυξη των αγγλων εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης στις φυσικές επιστήμες. Στο Μπαγάκης, Γ. (επιμ.) *Ο εκπαιδευτικός ως ερευνητής*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Piaget, J. (1970) *La naissance de l' intelligence chez l' enfant*. Paris: Delachaux et Niestlé.
- Rogers, A. (1999) *Η Εκπαίδευση Ενηλίκων*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Schwartz, B. (1973) *L' éducation demain*. Paris: Aubier – Montaigne.
- Schwartz, B. (1977) *Une autre école*. Paris: Flammarion.
- ΤΟ ΒΗΜΑ (εφημ.) (2002) *Η σχολική Βαβέλ και η αγωνία του δασκάλου*, 6 Ιανουαρίου.
- Wallon, H. (1970) *De l' acte à la pensée*. Paris: Flammarion.